حبیب الله رفیع

۲۰۱۶/۱۱/۰۵

د استاد یاد

آریانا افغانستان آنلاین:

په ډیر ویاړ، **آریانا افغانستان آنلاین** د هغه پریکړو په سلسله کي چي د ګران افغانستان د خبره، پوهانو، مهمو سیاسی، اجتماعی، فرهنګی او ادبی شخصیتونو د پیژند د پاره غوره کړې ده وړاندی کوي، دا وجیبه به د راتلونکی نسلونو دپاره ګتور او د هغو پوهانو څیړونکو، او هغو ګرانو وطنوالو چي زموږ دتاریخ افتخار دي په ارج سره وړاندی کړی.
د دې اقدام په سلسله کي لمړی د ښاغلي خوشحال حبیبی نه چی یو فرهنګی شخصیت دي ډیره مننه کوو چي په دې لاره کی ئې بې دیرزه همکاری کړې ده، د دې سریزی په وړاندی کیدو د هیواد یو خبره عالم ژوند حال او آثار تاسو ته په تدریجی ډول در پیژنو. دا د افغانستان شهیر مؤرخ او پوهاند، علامه عبدالحی حبیبی دی.

د منځنی آسیا د لوي علمي شخصیت

پوهاند عبدالحي حبیبي ژوند او آثار

لیکوال

حبیب الله رفیع - ۱۹۸۵م - ترون

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com و یا spineghar@gmail.com

د لوي استاد د درنی مېرمني له لوړ نامه سره چي د ژوند ټولي سړې تودې یې په ورین تندي ور سرته وزغملي او د ناروغی په سختو شپو او شېبو کي یې یوازینی پرستاره او مدد ګاره وه
په مینه - ح، رفیع

لـمړی برخه

۱

بسمه تعالیٰ

سریزه

علمي توابع او هستی که څه هم جسماً په یوه ملت پوري تړلي وي خو په حقیقت کي دوي یوه ګډه بشري هستي ده، دوي دومره واړه نه وي چي په محدودو سیاسي چوکاټونو کي محدود پاتي شي، د دوي د علم د وني میوه ټول بشر ته رسیږي او د ټولو انسانانو خوله خوږوي. دا ډول هستی د بشر د تاریخ د ویاړ شملي دي او ټول بشریت په ګډه ویاړ پرې کولي شي او د ګډو تاریخي افتخاراتو په حیث ورته د احترام سرونه ټیټوي.
د بشري علم او پوهي خدمتګاران مړینه نه لري، هغوئ جسماً له دې نړی څخه ځي خو معناً تل په بشري ټولنه کي پاتي کېږي او د خپلو ژوندیو خدمتونو په وسیله د بشریت په تاریخ کي لوړ مقام لري.
پوهاند عبدالحي حبیبي همداسي یوه علمي هستي وه چي جسماً د افغانستان له سر لوړي ملت سره تړلي ؤ خو د کار او علمي خدمت په ساحه کي د افغانستان، پښتونخوا، منطقي او شرق یو نابغه او پیاوړي محقق او عالم ؤ، ده تر نیمه پېړی زیات د علم خدمت کړي ؤ، نوی علمي نکات یې را بر سېره کړي او پاخه تحقیقونه یې کړي وو چي په شرق سربېره د غرب محققینو یې هم په آثارو تکیه کړې او د سند په توګه یې وړاندي کول، د یونسکو بین المللي علمي موسسي یې په نړیوالو ژبو آثار خپاره کړي وو، او په افغانستان، پاکستان، ایران، او مصر کي یې کتابونه خپریدل او د یادو شوو هیوادو علمي مجلو یې ګټور تحقیقونه او مقالي خپرولي.
د استاد مړینه یوه لویه ضایعه ده چي د شرق د علم په نړی کي پېښه شوه. موږ په دې رساله کي له ده سره د آشنایی په غرض د ده ژوند او آثار څېړو او په لنډ ډول یې وړاندي کوو، زهٔ دلته دا هم باید یاده کړم چه د استاد مقام ډېر لوړ او عالي دئ خو زما قلم ډېر ناتوان او کار مي نیمګړي دي. په دې لیکنه کي ما سره له دې چي د استاد بېلا بېلو آثارو ته مراجعه کړې خو اساسي مأخذ او سند مي هغه سوانح ده چي دوي په خپل قلم لیکلي او ما ته را سپارلي ده او هم دا لیکنه زما په هغه شل کلنه مطالعه ولاړه ده چي د لوي استاد د یوه واړه شاګرد په توګه مي له دوي سره بې له انقطاعه ناسته پاسته درلوده او دوي د یوه مشفق استاد او یوه مهربانه معنوي پلار په توګه زما سرپرستي او لار ښوودنه کوله.
زهٔ په داسي حال کي چي تاسو درانه لوستونکي د دې رسالي لوستلو ته رابولم د دوي پاک روح د لوي خدایٔ له دربار څخه ښاد غواړم! ۱۹ په مینه حبیب الله رفیع ۱۹اسد۱۳۶۳ش – ۹ آګست۱۹۸٤م

د استاد حبيبي د ژوندانه

بيلابېل اړخونه

خدايه څه شول؟ هغه ښکلي ښکلي خلق　　　　په ظاهر په باطن سپين سپيځلي خلق

هيڅ خندا مې له دې خلقو سره نه شي　　　　ژړوي مې هغه تللي، تللي خلق

"حضرت رحمان بابا"

مَوْتَ الْعَالِمِ مَوْتُ الْعَالِمِ

د ۱۹۸٤ع کال د مي نهمه نېټه يوه ويرمنه او له غمه ډکه ورځ وه، په دې ورځ يو لوي عالم او علامه، يو لوي استاد او استاد الاساتيد، د پښتونخوا او منطقي يو لوي نابغه محقق او اديب پوهاند عبدالحي حبيبي له دې نابودي نړۍ ته د تل له پاره سترګې پټې کړې، له موږ نه يې د آخرت سفر وکړ او د علم او ادب په حلقو کې يې خپل ځاي د تل له پاره تش پرېښود. هو !

- په دې ورځ داسي زړۀ له غورځنګه ولويد چې تر نيمي پيړۍ زيات د خپل هېواد، اولس، ژبې، ادب، او ثقافت په مينه کي خوځېدلي او ټپيدلي ؤ.
- په دې ورځ داسي مغز له کاره ولويد چې تر نيمه پيړۍ زيات يې د علم، ادب، تحقيق، تتبع او تفکر په ساحه کي فکرونه او سوچونه وهلي وو، نوې علمي باريکی او لارې يې موندلي وې او نوي علمي او ادبي رازونه يې کشف کړي وو.
- په دې ورځ داسي ګوتي له قلم نه بېلي شوې چي تر نيمه پيړۍ زيات يې قلم د علم او پوهي ليکلو او خورولو ته ګمارلي ؤ او په لسهاؤ زره پاڼي يې دعلم، ادب، تاريخ او نورو علمو په ساحو کي پرې ليکلي وې.
- په دې ورځ هغه ژبه له خبرو نه ولويده چي تر نيمه پيړۍ زيات عمر کي يې په زرهاؤ تنه شاګردان روزلي وو، په علمي مجالسي کي يې پاخه او علمي بحثونه کړي وو او په عادي صحبتونو او مرکو کي يې په ډېرو خوږو الفاظو ډير علمي رازونه او رمزونه او معلومات او تجربي خپلو صحبت کړونو ته رسولي وو.
- په دې ورځ له هغه تن نه ساه بېله شوه چي تر نيمه پېړي زيات په خپله تياره تونله کي د ډيوې غوندي ځليدلی ؤ، ځان يې سوځاوه خو خپله تونله يې رونه کړې وه او خپلي تولني ته يې د خپلو تل پاتي آثارو نه فنا کيدونکي ډيوې بلې کړي وې. او بلاخره د مي مياشتي خپله هغه لويه لورينه چي ۷٤ کاله پخوا يې پر موږ کړې وه، بيرته واخېستله.

هو! استاد حبيبي مشفق استاد ؤ، صميمي دوست ؤ، متواضع عالم ؤ، په هيواد او معنوي شتمنيو مين افغان ؤ، زړۀ سواند انسان ؤ، دردمن ليکوال ؤ اور ژبي اديب ؤ، دقيق محقق و، پوخ نقاد ؤ او...

ما ته د ده د شاګردۍ شل کلن افتخار را په برخه دي يعني کله چي ما قلم په لاس اخيستي او ګوډي ماتي کرښي مي پرې ليکلي، ده زما سرپرسي او څارنه کړې د تحقيق او څه ليکلو په تاريکيو او باريکيو کي يې لار ښودنه راته کړې، اسناد يې را سپارلي، منابع يې راته ښودلي او د ليک او څيړني د فن لاره يې راته په ګوته کړې ده، خو" چه نسبت خاک را با عالم پاک " هغه لوي انسان ؤ، عالم شخصيت ؤ، د وخت علامه اؤ نابغه ؤ خو زه جاهل پاتي شوم، بې پوهي پاتي شوم، بې توښي پاتي شوم او بې تهيي پاتي شوم، يوازي او يوازي دا وياړ لرم چي د دوي په خدمت کي پاتي شوي يم خو دا ارمان را سره پاتي دي چي ما د دوي خدمت و نه کړاي شـو، د دوي د ناروغی او کمزورۍ په وخت کي له دوئ نه ليرې، ډېر ليري او په فرسخونو ليري پاتي شوم او د دوي وروستي ديدن مي نصيب نه شو.

استاد حبيبي يوازي په ما حق نه لري، په ټولو افغانانو حق لري، په ټولو پښتنو حق لري، په ټوله منطقه حق لري په ټول شرق حق لري او دعلم په ټوله نړۍ حق لري نو ځکه يې مړيني د هيواد، سيمي، شرق اوغرب ټولي علمي حلقي خواشيني کړې او

د ده ضیاع یې یوه لویه علمي ضیاع او نه جبیره کیدونکي ضیاع وبلله. دلته دا هم د یادولو ده؛ مخکي له دې چي زه د ظلم وحشت او پردي تاړاک او ناروا واک له امله خپل خوږ وطن پرېښودلو ته اړ شم یوه ورځ د استاد حضور ته روغلي وم، مخي ته یې کاغذونه ایښي وو، ما پوښتنه تري وکړه: استاد دا څهٔ دي؟

د وی وویل:

دا زما سوانح ده، چا را نه غوښتي وه، ورته لیکلي مي ده او څو نسخي مي تري فوټوکاپی کړي دي، که کومه نسخه یې دي په کار وي در سره وایې خله!

ما په ډېره مینه او تنده یوه نسخه تري را واخیستله او کله چي له افغانستان نه راتلم له ځیني نورو ضروري کاغذونو سره مي د دهٔ سوانح عمري هم را سره راوړه او په دې لیکنه کي سندي تکیه تر زیاته حده په همدې د ده د خپل لاس لیکلي سوانح باندي شوې ده.

د استاد کورنی او زوکړه

د کندهار ښار د بامیزو په کوڅه کي د احمد شاه بابا له وخته د ملا بابړ مسه خیل کاکړ یوه کورنی اوسیده، چي په خپله ملا بابړ د لوړ ږوب له مسه خېلو څخه د ۱۱۵۰هـ ق) ۱۷۳۷ع (کال په شا او خوا کي زاړه کندهار ته راغلي ؤ، دئ د کندهار لوی مدرس او د اسلامي علومو استاد او د فضیلت څښتن عالم ؤ، له اسنادو نه داسي ښکاري چه د ملا بابړ په ژوندانه کي د ده زوي ملا فیض الله د احمد شاهي سلطنت د پاي تخت لوي ملا او د شاه ولي خان صدراعظم د کورنی لوي استاد ؤ، دی د پښتو، فارسي، عربي مؤلف، شاعر، او تکړه لیکوال ؤ چه په عربي ژبه یې د منطق یوه ابتدایي رساله د خپل زوي حبیب الله د زده کړي له پاره تالیف کړې او پر تجوید هم یو کتاب لري، د تحقیق التوبه رساله یې په عربي کښلي ده او د پښتو شعر یوه فصیحه او خوږه نمونه یې لرو.

د فیض الله اخوندزاده زوي مولوي حبیب الله ؤ چي په علمي حلقو کي په محقق قندهاري مشهور ؤ، په افغانستان، هند، او ایران کي یې زده کړه کړې وه، د وخت په منقولو او معقولو علومو یو عالم ؤ، او په دیني علمو، ریاضي، هندسه، منطق، اخلاقو او نجوم کي یې په پښتو، فارسي او عربي ژبو ګڼور او ابتکاري آثار کښلي دي چي په کندهار کي په ۱۲۶۳ هـ ق) ۱۸٤٦ (وفات شوي دئ.

د محقق قندهاري زوي مولوي عبدالرحیم اخونزاده هم لوئ عالم او د کابل په بالا حصار کي د امیر شیر علیخان د ولیعهد عبدالله جان استاد و او په ۱۲۹۸ هـ ق) ۱۸۸۰ ع (کال کي چي امیر عبدالرحمن خان کندهار فتح کړ نو یې مولوي عبدالرحیم په خپله توره د خرقي شریفي د ګنبدي په مدخل کي وواژه، د مولوي عبدالرحیم د یوه زوي نوم ملا عبدالحق ؤ چي دي هم د خپل وخت یو پوه او عالم شخصیت ؤ.

استاد حبیبي له همدې لوي علمي کورنی سره تړلي ؤ او د همدې لوي علمي وني یو علمي مېوې ډک ښاخ ؤ، ده له یاد شوي ملا عبدالحق کره د کندهار په بامیزو په کوڅه کي د ۱۳۲۸هجري قمري کال د دوهمي خور په ۱۷ نیټه (چي د ۱۹۱۰ع کال د اپریل له ۲۸ او د ۱۲۸۹ هـ ش کال د ثور له ۷ سره سمه ده) د پنجشنبې په ورځ دي نابودي دنیا ته سترګي وغړولي.

پلار په خپل نوي ماشوم عبدالحي نوم کینود او دی لا همداسي ماشوم ؤ چي د پلار سوري یې له سر نه لیري شو او زماني د یتیمی سپېره څاپېره په مخ ورکړه.

د استاد زدهٔ کړه او مطالعه

د یتیمی څاپېري د استاد حبیبي مخ شین کړ خو له کورني علمي میراث نه یې کوږ نه کړاي شو، ده د خپلو ځنډنو(اسلافو) لاره وپالله او زده کړي ته یې کلکه ملا وتړله، استاد دیني عنعنوي زده کړه د کندهار ښار په جوماتونو کي پیل کړه، همداوخت په ۱۹۱۹ع کال د افغانستان خپلواکي تر لاسه شوه او د هېواد په ګوټ، ګوټ کي ښوونځي پرانستل شول، استاد هم د کندهار د

شاله مار به لومړني ښوونځي کي شامل شو، شپږ کاله وروسته يي د لومړني ښونځي بري ليک تر لاسه کړ او په ښځلس کلني کي د په همدغه ښونځي کي د ښوونکي په حيث وټاکل شو.
لکه چه ومووېل د استاد حبيبي کورنی د علم کورنی وه، ده د جومات او ښوونځي په زده کړه بسته و نه کړه، د کتابونو ډېره کوچنی پانګه له پلار نه په ميراث ورته رسېدلي وه، په دې ذخيره کي د علامه محمود طرزي د سراج الاخبار کلکسيونونه د کلکتي د حبل المتين د مشهوري جريدي کلکسيونونه او د محمود طرزي ليکل شوي کتابونه چي په کابل کي چاپ شوي، موجود وو.
د استاد حبيبي سترګي په هماغه ماشومتوب کي د مولوي جلال الدين بلخي په مثنوي، د خواجه حافظ په ديوان او د شيخ سعدي په ګلستان او بوستان خلاصي شوي وي، د ښوونځي د زده کړې په وخت کي يي په رسمي درسونو سربېره له خپل تربره مولوي عبدالواسع نه د صرف نحوي، رياضي، هيأت، فقه، اصول فقه، منطق بلاغت، عروض او قافيي لومړني کتابونه ولوستل؛ د ده تربور هم د همدې علمي کورنۍ يو غړي ؤ؛ چي پوخ ليکوال، زړور نقاد او اورژبي خطيب هم ؤ، د دولت د قوانينو په ترتيب کي يي) چي هغه وخت نظامنامي بلل کېدي (لويه برخه درلوده او کله چي په ۱۳۰۸ هـ ش\۱۹۲۹ع کال کي پر افغانستان باندي د سقو د زوي په مشرۍ قانون دښمنه غله مسلط شول دئ يي توپ ته وتاړه او شهيد يي کړ؛ شهيد مولوي عبدالواسع د زده کړي خاص طرز او آسانه لار درلوده او استاد حبيبي يي له همدې لنډي لاري نه د يوه کال په اوږدو کي د علومو له مبادي سره روږدي کړ.
د استاد حبيبي بل استاد اروابناد علامه مولوي ابوالوفاء کندهاري ؤ چي د ژوند تر پايه پوري يي په جنوبي هند کي د دکن په نظاميه مدرسه کي د فقه او قرأعت د استادۍ چاري تر سره کولې؛ دی هغه وخت په کندهار کي د دوي په کورني جومات کي استوګن ؤ، مولوي صاحب هم يو لوي عالم ؤ، له ده نه يي هم په ادبياتو، علم قرأت او هغو کتابونو کي چه منتهيان يي په درس لولي زياته ګټه واخيسته او د احاديثو درسونه يي له خپلو دواړو استادانو نه ونغوړل.
استاد حبيبي همدغه وخت چي د اقليدس د اشکالو د جاز او لايجوز او د منطق د صغرئ او کبرئ په کړليچونو کي سرګردانه ؤ؛ د کابل د نويو ښوونځيو جغرافيا، طبيعيات، او حساب يي هم ولوست، سراج الخبار او حبل المتين يي مطالعه کول او بيا يي له" کاوه"، "ايرانشهر"،" ارمغان "او" الهلال "مجلو نه خپله علمي ساحه پراخوله او زده کړه يي تري کوله.
لوي استاد د کار په دوره کي هم زده کړه نه پرېښوده، همدا وخت يي انګليسي او اردو ژبي هم تر يوه ځايه زده کړې، او د دې دوو ژبو کتابونه يي مطالعه کول، د تاريخي څېړنو لار او ميتود يي له" کيمبرج هستري آف انډيا"، هندي او مصري لويو ليکوالو لکه جرجي زيدان، شبلي نعماني، او سيد سليمان ندوي له آثارو، د برلين د کاوه مجلي له مقالو او د محمد قزويني له ګټورو آثارو نه زده کړل.
له يوې خوا ښه ذهن او ذکاوت، له بلي خوا د علم پرله پسي هڅي او تلاش له عبدالحي سره د حبيبي تخلص چه علامه حبيب الله قندهاري ته منسوب دی زيات کړ. متتبع او لوي ليکوال يي تري جوړ کړ په لسهاؤ ګټور آثار يي وليکل او په سلهاؤ مقالي يي نشر کړې، د شرق او غرب په علمي حلقو کي يي په آثارو علمي تکيه وشوه، او د علمي لاسوند او سند په توګه ومنل شول.

استاد د ښونکي او استاد په حيث

مونږ مخکي ياده کړه چه استاد د ژوند بېل بېل اړخونه او ابعاد درلودل، لکه څنګه چي تاريخي نوابغو او علامه عالمانو به د ژوند په ډېرو چارو کي لاس درلود، په يو وخت کي به په څو سره بېلو علومو کي ماهر او وارد ؤ؛ استاد هم همداسي يو شخصيت ؤ، د ده ژوند ډېر اړخونه درلودل، هر اړخ يي کامل او بشپړ ؤ او ابتکاري ګامونه يي پکي اخيستل چي له دې نه يي يو اړخ هم د استادۍ اړخ دئ.

استاد پنځلس کلن ځوان ؤ چې د افغانستان د آزاد او انقلاني دولت له پروګرام سره سم د کندهار په لومړنی ښوونځي کې ښوونکي وټاکل شو؛ په دې توګه د دهٔ لومړني دنده) وظيفه (او اجتماعي مسئولیت د ماشومانو د روزني له درانه کار نه پیل شو؛ ده دا وظیفه درې کاله په بریالیتوب سره تر سره کړه.
په ۳۲ کلنی کی یو ځل بیا د استادئ زمینه مساعده شوه، دی د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي مؤسس رئیس ؤ، دې پوهنځي نه درسي پروګرامونه درلود، نه درسي کتابونه، نه استادان او ښونکي؛ استاد له لویي ازموینې سره مخامخ ؤ، د پوهځي په اداره او تنظیم سربېره یې د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړي ټوک د همدې پوهنځي د تدریس له پاره تالیف کړ او شاګردانو ته یې درس ترې ورکړ؛ دا ځل دی د لومړنی زده کړي په ځاي د لوړو او عالي تحصیلاتو په تدریس مؤظف ؤ او له دې ازموینې نه هم داسي بریالي راووت چي دې پوهنځي ته یې پخه خښته کېښوده، اوس چې دا ښونځي د پاخه عمر ده، بیا هم د ده هماغه د ادبیاتو تاریخ پکې لوستل کیږي او په دې سربېره دا کتاب د پیښور پوهنتون د پښتو څانګې په درسي کتابونو کې هم شامل دئ.
دریم ځل په سپین ږیرتابه کې د استادئ دنده ورته وسپارله شوه، دا ځل د زده کړې او تدریس بله مرحله وه، دا په هماغه ادبیاتو پوهنځي کې د ماسټري پروګرام ؤ، د دې له پاره هم استاد په ۱۳۵۷ هـ ش\ ۱۹۷۸ع کال وګومارل شو، دا هم نوې شرو او نوې بناه وه او د دې بنا د بنسټ خښته هم د دوي په لاسونو کېښودله شوه چي په مینه یې ټولني ته د دې دورې د شاګردانو په بریالي وتلو سره د دې زیار مېوه هم تر لاسه کړه او په دې توګه د درس له لارې ده په زرهاؤ شاګردان وروزل او د ژوند په بېلا بېلو پړاوونو کې یې د استادئ مقدسه دنده په بشپړ بریالیتوب او علمي صلاحیت سره تر سره کړه.

دلمړی برخی او لمړی بخش پای

نور بیا

۲۰ ثور۱۳٦٤ش